

А.М.Колодний*

ІСЛАМ В ЙОГО УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

В роки, що передували нашій незалежності, проблема ісламу в Україні не була актуальною. Після винищення ісламського чинника на українських теренах засобом сталінського вандалізму, зокрема вивезенням з наших земель всього кримськотатарського народу, що сповідував іслам, ми про цю релігію згадували:

- або в минулому часі, коли наші далекі предки зіткнулися з набігами з півдня на наші терени сусіда-мусульманина, який, маючи бідні землі, вимушений був жити за рахунок пограбувань;
- або ж у зв'язку з описанням в пресі тих подій на Близькому і Середньому Сході, які тривожили світ своєю людиножертвовною жорстокістю, але, зрештою, були спричинені нехтуванням світовим сіонізмом долею невеличкого палестинського народу. Одержав би цей народ ще в 1948 році свою землю для державотворення і самовиявлення, то, гадаю, ми мали б державу типу Ливану, Йорданії чи Ємену, яка нікому не загрожувала б і, певно що, жила б в мирі з своїм сусідом Ізраїлем.

Нині в нашій пресі, в наукових виданнях все частіше з'являються статті про іслам як світову релігію, про ісламський чинник не лише у світовому суспільному процесі, а й в процесах українського державотворення, етноконфесійних відносинах.

Що актуалізує у нас цю увагу до ісламу?

По-перше, становлення релігієзнавчої науки у всьому комплексі її складових, предметного і тематичного поля. Раніше атеїзоване релігієзнавство займалося дослідженням лише тих релігійних явищ, які були наявні в країні і могли стати перепоною на шляхах вибудови комуністичного суспільства. А оскільки ісламу як такого

* Заступник директора – керівник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, президент Української Асоціації релігієзнавців, доктор філософських наук, професор.

на українських теренах не було (його послідовників вивезли з Криму в Зауралля), то ми лише згадували, що він як такий у нас колись був або десь є в закордонні. Годішню наукову зацікавленість до цієї релігії декого з науковців розглядали як захоплення “неактуальною тематикою”. Нині ж, коли ми, релігієзнавці, в об’єкті своїх досліджень вийшли на світовий релігійний процес, в якому ісламу належить чільне місце, обійти цю світову релігію своєю увагою вже ніяк не можемо.

По-друге, актуалізує увагу науковців до ісламу і те, що ця релігія, скажу так, проснулася до ролі активного чинника світового суспільного процесу. І це не тільки тому, що в світову історію знову активно ввійшли мусульманські країни і що мусульмани нині становлять десь 20% жителів Землі, а й тому, що іслам “образився” на зневажання світовим співтовариством тих народів, які його сповідують, історичне згвалтування їх, матеріальне пограбування, нехтування ним на користь світового сіонізму, який практично руками Америки чинить в світі історичні неподобства, залишаючись при цьому десь інде. “Ображений” за цих умов іслам – загалом надто мирна за своєю суттю релігія – став виявляти себе в спотворених формах, зокрема у формі ісламського екстремізму. Часто говорять, що то не іслам, що то якийсь псевдоіслам. Я з такими міркуваннями погодитися не можу. То – іслам, але зневажений іншими, іслам розбуджений іншими до таких дій, до войовничого джихаду, що є своєрідною, а відтак і виправданою формою самооборони.

Отже, історія розбудила іслам до активного входження в світовий суспільний процес. Він, як релігія, вже вийшов за межі своїх країн. Поширюючись по країнах Європи, іслам стає тут елементом не лише релігійного, а загалом і духовного життя. При цьому він заявляє про себе як релігія, що вимагає поваги. Неповага до мусульманських народів, їх прагнень і сподівань, зневажання їх волевиявів, що засвідчує війна Росії з Чечнею, може призвести до тривалих кривавих колізій.

По-третє, іслам, як духовний феномен, владно і повсетериторіально входить в релігійне поле України (маємо вже на наших теренах біля 500 його громад, що становить десь 15-18 відсотків загальної кількості релігійної мережі країни), але входить не зовсім мирно, що б відповідало навіть вираженій в його назві сутності – покірність, а організаційно розколоти. Але тут варті уваги не лише внутрішні процеси в нашому ісламі, які виявляються в гострому протистоянні його управлінь – Духовного Управління

мусульман України, Духовного Управління мусульман Криму та Духовного Центру мусульман України, а й в тому міжконфесійному протистоянні мусульман і московсько-православних, що має місце в Криму.

По-четверте, актуалізує необхідність дослідження проблем ісламу і те, що він вже в своїх інституалізованих (і не лише релігійних, а й політичних) структурах існує на теренах України. Тут мається на оці не лише повернення до Криму депортованого кримськотатарського народу, що сповідує іслам, а й ще такі три чинники: 1/ релігійне пробудження тих національних меншин України, зокрема волзьких татар, на матірній землі яких іслам є домінуючим віросповіданням; 2/ поява в ісламському русі України (не без впливу зарубіжжя) слідів ваххабістського чинника. Як було відзначено на останньому Курултаї кримськотатарського народу, маємо вже в Криму більше 30 ваххабістських громад; 3/ становлення політичних партій в ісламі України, зокрема Партії мусульман України та Хізб ут-Тахрір.

По-п'яте, пославши свій військовий контингент до Іраку, Україна попала внаслідок цього в поле зору тих міжнародних екстремістських ісламських рухів, які здатні організувати у нас теракти, захоплення з відповідними вимогами якихось об'єктів тощо. Така дія цих сил, як на мене, є законною не лише в її вимогах, а й у непередбачуваних формах вияву реалізації нею своїх інтересів. При відсутності можливості використання інших форм відвернення різних форм антиісламських дій ці сили з необхідністю використовують ті, які відчутно позначаються на самопочутті їх супротивника.

Хоч іслам, як світова релігія, в історії українства помітний слід не залишив, проте не можна сказати, що він в контексті суспільного буття України постав лише 10-15 років тому, це б то лише з поверненням до Криму його депортованих народів. В нашій історії іслам з'явився десь більше тисячі років тому, а в ролі активного чинника історичних процесів з XV століття – часу утвердження в Криму татарської Орди, яка офіційно прийняла цю релігію за хана Узбека, часу появи на наших землях турецьких колоній

Особливістю відносин України з ісламським світом є те, що він в її долі виступав завжди як зовнішній чинник, що вносив в нашу історію переважно трагічні сторінки. Відтак Україна не мала в своїй власній історії іслам в ролі конструктивного начала. Він позначився в її долі через ті зв'язки (а вони були різними), які вона мала з

сусідніми народами, що є носіями ісламу.

Першу письмову згадку про наші відносини з ісламським світом знаходимо в “Повісті врем’яних літ”. Це – знаменитий вибір князем Володимиром для Київської Русі релігії. Серед останніх ми знаходимо й іслам, який нібито був запропонований князю булгарами. Прискіпливе осмислення тих мотивів, із-за яких Володимир не прийняв іслам (а це – не пиячити, не їсти свинини і мати обмежену кількість жінок, а в князя їх разом з наложницями було аж 822), лиш додає цій релігії привабливість. При цьому ті, хто рекламував перед князем православ’я, вдавалися до відвертого наклепу на іслам, зокрема твердили, що мусульмани творять “скверны деющая”: “си бо омывають оходы своя, в ротъ вливають и по браде мажутся, поминають бохмита” (тобто – апостола Мухамед); “Нет в них весельця, а только печаль, красоты нет такой”.

Відтак при виборі релігій Володимир керувався не пізнанням їх глибинної природи. За критерій відбору бажаних релігій він брав зовнішні чинники – обрядодійство, спосіб життя тощо. Як це засвідчують дослідження, князь віддав перевагу православ’ю, а не ісламу, чи ж католицизму або іудаїзму. Явно з політичних мотивів. Йому потрібна була така релігія, яка б давала можливість поєднати ворогуючі між собою племена й одноосібно возвеличитися над ними.

Особливістю України є те, що вона мала справу не з ісламом як релігією, а з носіями цієї релігії. Для них вона поставала як спільнота невірних, а то й ворогів Аллаха. Тому таких можна вбивати, використовувати як майно, зокрема чоловіків – як дармову робочу силу, а жінок – як наложниць. Звідси й для України мусульманин також поставав як ворог, загарбник, гвалтівник. При сварках українець й нині ще використовує слово “бусурман” (тобто мусульманин), позначаючи ним якусь недобру людину.

Історія відносин України з тими історичними спільнотами, які сусідствували з нею і мали мусульманське віросповідання, ще належно не досліджена. І в царські, і в радянські часи в дослідженнях мало місце або загальне вивчення ісламу як релігії, або ж, зумовлена християноцетризмом, переважна негативна орієнтація на нього. А між тим, окрім ворожнечі між цими історичними суб’єктами, була й співпраця, порозуміння, навіть сумісні діяння. Так, вшановуючи героїв Берестечка, ми чомусь не згадуємо тих татар, які загинули тут же, допомагаючи українцям в їх боротьбі з поляками. Ми практично ще не дослідили вплив ісламу на духовну

культуру українства. А сліди його в ній є, подеколи зримі. Нагадую тут лише один факт. В близькому для мене селі Мошни, що недалеко від Черкас, біля православного храму вибудовані стовпи, що своїм зовнішнім виглядом нагадують мінарети.

Іслам й нині не є повністю непомітним в нашому суспільному житті. Для деяких національних меншин України він постає в ролі духовного фактору їх єднання і самовияву. Одним із чинників міжконфесійної напруги іслам виявляє себе в Криму. Через мусульманські партії він входить в політичну сферу на Донеччині і в тому ж Криму. Конкурентні протистояння між різними управліннями мусульман України вносять водночас розколи в життя окремих етнічних меншин. Наявне протистояння між різними течіями ісламу, окремими мусульманськими країнами вже має певні свої сліди і на наших теренах. Все активніше прагне ввійти в українське духовне поле шийтський іслам з Ірану, налагоджують всілякі зв'язки з управлінням і навіть окремими громадами вірних мусульмани Туреччини та країн Близького Сходу.

То ж, як на мене, має вагоме право на своє існування українське ісламознавство. Можуть сказати, що дехто вже видрукував свої праці про цю релігію. Так, вони є. Але там науки ніякої немає, бо ж то переповідання вже відомого, але своїми словами, подекуди чисте й безпardonне компіляторство без наукової чесноти, бо ж заявлений автор книг чи статей частіше всього навіть не посилається на списане джерело. Іслам досконало можна вивчати лише знаючи арабську мову, на якій писані основні його джерела, видрукувані праці його богословів. Скажімо, як можна писати про вплив ісламу на арабську культуру чи його ж вияв в політиці, не знаючи достатньо мову мусульманського світу. То ж той, хто вдається до дослідження ісламу без знання його сакральної мови виявляє явну наукову несумлінність, і, зрозуміло, вдається до плагіаторства, подає "вторинну науку".

Принагідно хотілося б відзначити хібащо наукові здобутки кандидата філософських наук М.І.Кирюшка в дослідженні історії ісламу на українських теренах, відзначити певний науковий доробок з теми співробітників Інституту сходознавства. Заслуговує доброго слова перший перекладач українською мовою текстів Корану Ярема Полотнюк, а також видрук українського Корану. Я не сприймаю ті застереження, які звучать з боку деяких діячів ісламських спільнот України, що Коран не слід перекладати іншими мовами і що його слід читати лише арабською. Як сакральний текст, він дійсно може

бути на мові свого оригіналу. Але як релігійно-культурна пам'ятка, Коран може поставати на мовах різних народів. Вони мають право його вивчати і знати, а він як невід'ємний атрибут вже світової релігії сам прагне вийти за сквоючі його обмеження. Гадаю, що з часом Україна матиме наукове видання цієї священної книги мусульман.

З метою активізації наукових досліджень мусульманської релігії в структурі Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України утворено науково-дослідницьку групу з ісламознавства, яку очолив перспективний науковець кандидат філософських наук Олександр Саган. Співробітники її на цей час зорієнтовані не на загальнотеоретичне вивчення ісламу як релігійного феномену, а насамперед на вивчення місця ісламу в контексті історії і сьогодення України. Ми хотіли б зняти той негатив, який існує в громадській думці щодо ісламу, подати його як один із виявів духовної культури людства, що має значимі надбання. Ми прагнемо на основі ґрунтовних досліджень історичних джерел показати, що іслам мав в нашій історії не лише темні сторінки, а й залишив помітний позитивний слід в духовній культурі українства. Важливо вивчити шляхи активного і толерантного входження ісламу в нинішнє релігійне життя України, шляхи відвернення вже наявного протистояння між окремими спільнотами цієї конфесії.

Українські ісламознавці відкриті до творчої співпраці із зарубіжними науковцями. Вони чекають від них допомоги у своєму становленні як окремої сфери релігієзнавчої науки.